

RECENZIE

Étienne GILSON: Bytí a někteří filosofové

Oikúmené. Praha 1997, 269 s.

Étienne Henry Gilson (1884–1978) bol jedným z najvýznamnejších katolíckych mysliteľov 20. storočia. Špecializoval sa na stredovekú filozofiu, najmä na analýzu myšlienkového dedičstva Tomáša Akvinského. Prednášal na univerzitách v Lille, Štrasburgu, Sorbonne a Harvarde. Bol zakladateľom, riaditeľom a profesorom Pápežského inštitútu stredovekých štúdií v Toronte. Je autorom knižných prác *Le Thomisme* (1921), *L'Esprit de la philosophie médiévale* (1932), *L'Être et l'Essence* (1948), *History of Christian Philosophy in the Middle Ages* (1955), *La Philosophie et la théologie* (1960). Recenzovaná kniha je prekladom z anglického originálu *Being and Some Philosophers*, ktorý vyšiel v Toronte, v nakladateľstve Pontifical Institut of Mediaeval Studies v roku 1961.

Gilsonova kniha o bytí sa venuje vývinu názorov na pojem súcna v jeho základných dimenziách. Jej autor si jasne uvedomuje, že dejiny filozofie vynášajú zo svojich nekonečných ciest do minulosti "spolu s mnohými omylmi aj niektoré drahocenné zrnka pravdy" (s. 24). V kontrpozícii názorov niektorých najvýznamnejších filozofov vyhľadáva racionálne momenty týkajúce sa problematiky bytia a usiluje sa ich očistiť od historicky podmienených omylov.

Svoju knihu Gilson člení do šiestich navzájom organicky prepojených kapitol. V prvej kapitole *O súcnu a Jednom* porovnáva názory Parmenida, Platóna, Plotina a Jána Scota Eriugenu. V centre jeho pozornosti je tu filozofická línia, v ktorej sa súcno ako *Jedno* vyčleňuje z existencie a stavia proti nej ako *nie-jednému*.

Parmenides postavil zmyslový svet, v ktorom žijeme, ako mnohé proti súcnu ako jednému; toto jedno ako čistý objekt mysle je podľa neho pravou realitou. *Platón* chápe reálne bytie (*ontos ón*) ako to, čo je totožné so sebou samým podľa seba samého; redukuje súcno na čiru objektivizáciu princípu totožnosti. *Za* naozaj reálne súcno (*úsia*) považuje formu či ideu; zmyslové veci sú podľa neho reálne len potiaľ, pokiaľ na nej participujú. Nad svetom Platónových ideí je Dobro, ktoré ich spája do Jedného a prevyšuje ich svojou dôstojnosťou. Lenže takto pochopené Dobro (vzhľadom na svoju zvrchovanosť) *nie je*; Platónovo reálne súcno tak závisí od niečoho, čo nie je reálne. U *Plotina* utvárajú Jedno a Dobro dve komplementárne stránky najvyššieho princípu, ktorý leží nad súcnom a stáva sa jeho príčinou. Všetky súcna, ktoré sú *nie-jedným*, vychádzajú z Jedného, ktoré nie je súcnom. Z neho sa najprv vyčleňuje Rozum ako úhrmná inteligibilita Jedného a až potom ostatné súcna, stotožnené so svojimi inteligibilnými esenciami. Plotinovo Jedno už nie je iba nereálne, ale aj nevysvetliteľné; stáva sa predmetom číreho uctievania. Jeho učenie o súcne sa začína meniť na učenie o Bohu, filozofia na teológiu. Lenže Plotinov Boh je v rozpore s kresťanským učením o Bohu. Kresťanský Boh je *Ten, ktorý je*; chápe sa

ako súcno, ktoré plodí nielen súcno (*existentia*), ale aj Rozum (*nous*), zatiaľ čo Plotinov Boh je Rozum odvodený z Jedného, ktoré nie je súcnom. *Ján Scotus Eriugena* identifikuje Plotinov Prvý princíp s božstvom; aj jeho súcno je stvorené Bohom, ktorý sám nie je súcnom.

Na filozofickej línii vedúcej od Platóna k Plotinovi a Eriugenovi Gilson ukazuje, čo sa stane so súcnom, ak sa redukuje na princíp identity, resp. keď sa zo súcna vypustí existencia: "Súcno raz zbavené existencie nie je schopné zrozumiteľne objasniť samo seba" (s. 56).

V druhej kapitole *Súcno a substancia* sa analyzuje učenie Aristotela a jeho stredovekých interpretov, najmä Averroa a averroistu Sigeru Brabantského. V centre pozornosti je tu filozofická línia, v ktorej sa súcno stotožňuje s vnútornou činnou podstatou (*istia*), resp. substanciou (tým, čo stojí pod akcidentmi).

Aristotelov svet je celkom odlišný od Platónovho. Jeho súcno už nie je (abstraktná) totožnosť so sebou samým, ale energia a účinnosť: byť podľa neho znamená vykonávať nejaký akt. Aristotelov svet pozostáva z reálnych vecí a reálne veci sa chápu ako niečo aktuálne existujúce. To, čo aktuálne existuje, sa stotožňuje s podstatou. Lenže vlastným aktom, ktorým sama podstata je, je aristotelovská forma. Ak jeho "byť" znamená, že vec je, tak sú len individuá, a formy nie sú; ak znamená, čo vec je, tak sú iba formy, individuá nie sú. Základný Aristotelov omyl je podľa Gilsona v tom, že nevedel rozlíšiť medzi týmito dvoma významami slova "byť"; v tom tiež vidí pôvod známeho sporu o bytí univerzálií. Aj v Aristotelovej filozofii napokon (podobne ako u Platóna) to, čo je, neexistuje a to, čo existuje, nie je. Jeho svet sa utvára existujúcimi vecami, ale bez existencie. Tento rozpor Aristotelovho učenia sa ešte viac zvyrazňuje u jeho interpretov. *Averroes* fakticky stotožňoval aktuálnu realitu so substanciou (substanciu, jedno, bytie a súcno pokladal za synonymné). Svoj výklad Aristotela zameriaval proti Avicennovi, ktorý uznával existenciu aspoň ako (k esencii prístupujúci) akcident. *Siger Brabantský* staval Averroa proti Tomášovi Akvinskému, ktorý nástojil na rozlíšení esencie a existencie. Byť preňho znamená byť substanciou, a to buď čírou formou, ak ide o netelesnú substanciu, alebo substanciálnou jednotou látky a formy, ak ide o telesnú substanciu. Jeho Boh je Čistý Akt, prvé myslenie, ktoré myslí samo seba, zatiaľ čo všetko ostatné poznáva svoje objekty prostredníctvom inteligibilných "vidov" (*species intelligibiles*). Siger chápal existenciu ako esenciu v najvyššom stupni aktuality.

Na rozbere Aristotela a jeho nasledovníkov Gilson ukazuje, čo sa stane so svetom, v ktorom sa súcno zredukuje na podstatu či substanciu. Taký svet bude svetom, ktorý "nemá dejiny, nikdy sa nemení a nie je na nikom, aby ho zmenil"; bude akýmsi "mŕtvym zhlukom súcien". "večne sa opakujúcim svetom" (s. 91).

V tretej kapitole *Esencia a substancia* Gilson analyzuje stanoviská Avicennu, Dunsu Scota a Francisca Suareza. Do centra jeho pozornosti sa dostáva zdroj filozofickej línie, v ktorej sa súcno stotožňuje s esenciou a v ktorej sa existencia chápe ako akcident či modus bytia esencie, resp. ako plne aktualizovaná esencia.

Gilson charakterizuje *Avicennu* ako filozofa esencie. Avicennov pojem esencie sa odvozuje od aristotelovskej formy a stáva sa príznakom platónovských ideí. Jeho

esencia neznamená *esse*, ale iba schopnosť prijímať *esse*; ako taká je neutrálna voči existencii. Do jej definície nevstupuje pojem jednoty (rodový alebo druhový pojem, ktorým sa vymedzuje, nie je jednotou). Existencia má podľa Avicennu charakter nevyhnutnosti. Boh je prvé, absolútne nevyhnutné súcno bez esencie (ak by mal esenciu, bol by iba možným súcnom) a esencia konečných súcien sa meria nedostatkom existencie. Existencia Avicennovho Boha nemá esenciu; jeho esencia konečných súcien nemá existenciu; jeho existencia je napokon len čírym akcidentom esencie. V jeho svete je absolútna istota, že každá možná vec sa napokon uskutoční, hoci jeho esencie zostávajú samey osebe iba možnosťami. "Je celkom jasné, že kresťanská teológia nemohla takú filozofiu tolerovať," píše Gilson a konštatuje, že úsilím kresťanstva v 14. storočí bolo "rozmetať pevný monolit grécko-arabského determinizmu" (s.102).

W. Occam sa o to pokúsil jednoduchým zrušením všetkých esencií (*Delenda est essentia*). Duns Scotus nezrušil Avicennove esencie, no využil ich neutrálnosť voči existencii. V jeho filozofii niet priestoru pre akýkoľvek rozdiel medzi esenciou a existenciou; jeho existencia vyjadruje iba určitý modus a stav esencie; každému stavu esencie pritom zodpovedá určitý stupeň bytia (*esse*), takže jestvuje celá hierarchia esencií (rod, druh, individuum, totosť), na ktorej vrcholku je Scotov Boh (esencia, v ktorej jeho možnosť spadá do jedného s jeho nevyhnutnosťou). Vo filozofii Francisca Suareza sa súcno (*ens*) chápe v zmysle reálnej esencie (*essentia realis*); sama reálnosť esencií sa definuje ako ich schopnosť existovať. Reálne súcno je podľa Suareza uskutočnená možnosť, plne aktualizovaná esencia. V jeho pojme súcna už nie je priestor ani pre Avicennovu existenciu ako akcident esencie, ani pre Scotovu existenciu ako modus esencie.

Na príklade línie, ktorá vedie od Avicennu cez Dunsu Scota a Francisca Suareza, Gilson ukazuje, ako sa *essentia*, ktorá znamená *esse*, stáva "niečím úplne cudzím aktuálnej existencii" (s. 116), ako sa v nej obchádza a uvádza v ničotu "práve akt, vďaka ktorému súcno aktuálne je" (s. 128). Dodáva pritom oprávnené: "Ak pojmy namiesto toho, aby sa utvárali na obraz reality, začnú samey utvárať realitu na svoj obraz, tak je niečo zhnité v kráľovstve metafyziky" (s. 116).

Vo štvrtej kapitole *Existencia versus súcno* Gilson konfrontuje názory R. Descarta, B. Spinozu, Ch. Wolffa, D. Huma, I. Kanta, G. W. F. Hegela a S. Kierkegaarda. Do centra jeho pozornosti sa dostáva spor novovekej esenciálnej a existenciálnej ontológie.

Descartes sa ako žiak jezuitov učil metafyziku podľa Suareza. Aj podľa neho nie je existencia nič viac ako úplná aktuálnosť esencie. *Spinoza* chápal bytie esencie ako modus, v ktorom sú stvorené veci obsiahnuté v atribútoch Boha, a bytie existencie ako esenciu vecí mimo Boha (po tom, čo boli stvorené Bohom). Obidvaja pritom chápali Boha ako príčinu seba samého, resp. ako to, čoho esencia v sebe zahŕňa existenciu. Takisto *Ch. Wolff* bol pod vplyvom Suareza. Súcno chápal ako to, čo môže existovať; možnosť, ktorá je podľa neho koreňom existencie, stotožňoval s logickou možnosťou, s absenciou vnútorného protirečenia. Esencia je podľa neho pre každé súcno dostatočným dôvodom jeho atribútov a možnej prítomnosti jeho

modov. Existenciu nominálne definoval (podobne ako Avicenna či Duns Scotus) ako doplnok možnosti. Aj jeho existencia zostáva niečím cudzím vlastnej esencii a fakticky sa vylučuje z ontológie. Lenže tam, kde sa súcno stotožňuje s čirou možnosťou svojej esencie, stojí metafyzika pred nespiteľnou úlohou nájsť dostatočný dôvod aktuálnej existencie.

Humov empirizmus Gilson charakterizuje ako existenciálnu reakciu na abstraktné metafyzické snenie esencializmu. Ak je poriadok existencie celkom odlišný od poriadku esencie, tak žiadna esencia nemôže implikovať svoju vlastnú existenciu, a to nielen vo veciach, no ani v Bohu. Podľa Huma sú všetky naše vnemy odlišné existencie; naša myseľ nikdy nevníma reálne spojenie medzi nimi. Ako však potom zladit' našu mentálnu väzbu medzi možnými súcniami s fyzickou príčinnou väzbu medzi aktuálne existujúcimi súcniami? Podľa *Kanta* naša myseľ také spojenie nevníma; ona ho predpisuje. Esencia podľa Kanta nemá povahu logického dôvodu (*der logische Grund*), ale reálneho dôvodu či základu (*der Realgrund*). Ako však odvodiť existenciu (*Dasein*) z esencie? Čo sa stane s esenciou, keď sa jej pripíše existencia? Kantova odpoveď znie: nič. Kant síce nepochybuje o existencii vecí; existencia podľa neho priamo zasahuje našu zmyslosť v zmyslovej intuícii. Existencia je podľa neho nevyhnutnou podmienkou poznania, no sama nevstupuje do nášho poznania reality. Nie je nám daná v priestore, lebo aj priestor je podľa Kanta apriórnu formou našej zmyslovosti. Objavuje sa iba tam, kde asertoricky súd "x je" kladie ako reálny taký predmet myslenia, ktorý odpovedá zmyslovej intuícii, niečomu "danému". Jedinou úlohou Kantovej existencie teda je, aby bola, a potom už nemá čo povedať. Odsúva sa do nepoznatelnej "veci osebe". Dôsledkom takejto "kopernikovskej revolúcie" však je, že namiesto toho, aby myseľ obiehala okolo vecí, začínajú veci obiehať okolo mysle ako okolo slnka, "ktoré na ne vyžaruje svoju vlastnú inteligibilitu" (s. 151).

Od Kanta vedú podľa Gilsona dve možné cesty: buď poprieť existenciu (vec osebe), alebo ju odvodiť *a priori*. *Hegel* sa pustil druhou z týchto ciest. Jeho ontológia sa stáva logikou. Jeho esencia (podstata) sa vymedzuje ako konkrétne všeobecné, ako bytie vo vzťahu k sebe samému, resp. ako to, čím sa bytie javí sebe samému. Ako konkrétne všeobecné nepodlieha abstraktnej totožnosti (ako u Platóna), ale konkrétnej (vnútorne diferencovanej) totožnosti, resp. princípu hegelovskej kontradikcie. Jeho existencia sa má k esencii ako danosť (*Dasein*) k bytiu. Vec (*das Ding*) Hegel chápe ako jednotu esencie a existencie. Hegelovu filozofiu Gilson charakterizuje ako "absolútny idealizmus", ktorý nie je nič iné ako "celkom prebudovaný starý esencializmus", a to tak triumfálne, že "pod svojimi trofejami pochováva sám seba" (s. 165).

Prvý útok na Hegelov idealizmus prišiel podľa Gilsona zo strany náboženstva. *Kierkegaardovu* filozofiu charakterizuje ako "zúfalý protest náboženského vedomia proti stáročia trvajúcemu potlačovaniu existencie abstraktným filozofickým myslením" (s. 147). U Kierkegaarda sa existencia redukuje na subjektivitu, ktorá podľa neho nie je dostupná objektívnemu poznaniu, a ktorú možno zachytiť len subjektívnym, etickým či eticko-náboženským poznaním. Hegelovská abstraktná

kontradikcia sa uňho nahrádza skutočnou kontradikciou (paradoxom). Existencia sa chápe ako to, čo sa nedá myslieť, ako akási trhlina v bytí, ako to, čo udržuje veci oddelené. Človek sa usiluje preklenúť túto ontologickú priepasť myslením, no sama povaha myslenia je existenciou cudzia. Človek sám je paradoxným spojením myslenia a existencie. Ak Wolffova a Hegelova "ontológia" bola ontológiou bez (ozajstnej) existencie, tak Kierkegaardova "existencia" je existenciou bez ontológie. Stotožňovať subjektivitu s existenciou, ako to urobil Kierkegaard a jeho nasledovníci, nie je podľa Gilsona nič iné, ako "meniť existenciu na ďalšiu esenciu, a to na esenciu, ktorej esenciou je vylučovať objektivitu" (s. 216).

Ani esencializmus, ani existencializmus nie sú podľa Gilsona skutočným riešením problému, o ktorý ide. Sú sotva niečo viac ako dve protikladné, "ale rovnako neuspokojivé abstrakcie" (s. 235). Esencializmus je metafyzika súcna "mimo existencie" a existencializmus je "filozofia existencie mimo súcna" (s. 237).

Hegelovu dialektiku podrobil (ako je známe) kritike nielen Kierkegaard, ale i K. Marx. O ňom sa však Gilson z pochopiteľných dôvodov nezmiňuje. Ak chceme dospieť k úplnej interpretácii súcna, pre ktorú je významná tak esencia, ako aj existencia, musíme sa podľa neho vrátiť do 13. storočia k filozofii Tomáša Akvinského. Jemu je venovaná piata kapitola *Súcno a existencia*. Aristotelova *úsia* ešte nerozlišovala esenciu od existencie; jeho prvé podstaty sa chápali ako svojbytné bytie. *Tomáš Akvinský* na rozdiel od Aristotela rozlišuje nielen spojenie látky a formy, ale aj spojenie substancie a existencie; existencia podľa neho nikdy nepatrí k esencii žiadnej substancie. Jeho najväčší príspevok k učeniu o súcne je podľa Gilsona v rozlíšení formy a aktu, resp. aktu formy (namiesto Aristotelovej formy foriem) a aktu účinnej príčiny (namiesto Aristotelovej hybnej príčiny). Formálna príčinnosť dáva aktuálnej existencii substanciálne bytie; účinná príčinnosť môže dať substancii jej existenciálne bytie. Účinkom účinnej príčiny je aktuálna existencia súcna; účinkom formálnej príčiny je esencia súcna, ktorá robí jeho aktuálnu existenciu "čosťou" (*quidditas*). V duchovných súcnoch (napríklad v anjeloch) jestvuje zloženie esencie s aktom existencie; v telesných súcnoch jestvuje jednak zloženie formy s látkou, ktoré utvára ich substanciu, jednak zloženie (tako konštituovanej) substancie s aktom existencie. Existencia je niečo viac ako esencia alebo substancija. Podstatné meno *ens* (súcno) znamená *esse habens*. Boh Tomáša Akvinského je čistý akt existencie; on je *Ten, ktorý je*; jeho esencia je jedno s jeho existenciou; uňho samého niet nijakej zmeny. Možnosť zmeny sa objavuje až pri partikulárnych esenciách, resp. pri telesných súcnoch. Pri telesných súcnoch "byť" znamená "stávať sa", vyvíjať sa, postupne dospievať k vlastnému bytiu. Samo "byť" (*esse*) znamená byť činný (*agere*) a byť činný znamená tendovať (*tendere*) k cieľu. Stvorený svet Tomáša Akvinského je substanciálne večný a zároveň existenciálne kontingentný. Telo človeka napríklad podľa neho odumiera, no látka, z ktorej je stvorený, a duša, ktorá v ňom sídli, sú večné.

Gilson, ako vidno, v úsilí obnoviť tomistický pojem súcna, trvá na jeho zložení z esencie, resp. substancie a niečoho iného, ako je esencia či substancija. Súcno samo

podľa neho "fakticky nie je ani existencia, ani esencia; je ich jednota, a preto je celé a neporušené" (s. 238). Sama realita pritom nie je realitou vecí, ale realitou súcien.

V poslednej, šiestej kapitole *Poznanie a existencia* Gilson charakterizuje noetiku vychádzajúcu z takto pochopeného súcna. Ak je pravda, že *ens* (súcno) zahŕňa svoje *esse* (bytie), tak potom každé reálne poznanie bude nielen esenciálne, ale aj existenciálne; lepšie povedané, bude nachádzať svoje riešenie v spojení esencie s jej vlastnou existenciou a bude ich klásť ako jedno. Rozumová činnosť bude mať dvojaký, komplementárny charakter: poznávajúci subjekt vo svojej rozumovej činnosti poníma, čo daný objekt je, a súdi, že tento objekt je, resp. spätne skladá existenciu skúmaných objektov s ich esenciami tak, že rešpektuje reálnu štruktúru týchto objektov. Samo poznanie pritom neslobodno zredukovať len na číre myslenie; zahŕňa nevyhnutne aj zmyslové poznanie, v ktorom sa potvrdzuje reálna existencia objektu. Vlastnou funkciou súdu je vysloviť existenciu (súcna či jeho determinácie); predstavuje preto vyšší typ poznania ako konceptualizácia (zameraná na poznanie esencie). Slovo *je* bolo správne vybrané ako spona súdov, pretože všetky atribučné súdy chcú vyjadriť, ako určitá vec naozaj je.

Najzávažnejší omyl *esenciálnej noetiky* Gilson vidí v tom, že si plne neuvedomovala skutočnú povahu esencií, že si namiesto toho vymýšľala rôzne metafyzické "esencie" a zabúdala, že esencia je vždy esenciou nejakého konkrétneho súcna. "Noetika abstraktných esencií sa vystavuje nevyvrátiteľnej kritike, pretože prehliada fakt, že pre esencie je najpodstatnejší vzťah k existenciálnej realite" (s. 235). Za základný omyl *existencializmu* (antiesencializmu) považuje to, že sa v ňom pojem existencie redukuje na holé, zmyslovosťou zakúšané vnímanie existencie, "ktoré je na niekoľko okamihov odrezané od rozumu", na zostupnú extázu, v ktorej sú konečné, od seba oddelené akty existovania "zbavené všetkej inteligibility", na holé zakúšanie neurčitého "je", "ktoré ešte nie je súcno". Niet sa čo diviť, že pre súčasný existencializmus zakúšať existenciu znamená zakúšať úzkosť, nevoľnosť a krajinú absurditu všetkého (s. 237). Existencializmus podľa Gilsona neobjavil existenciu (ako sa niekedy neoprávnene tvrdí); "jeho jediným metafyzickým objavom je otázka, ako môže ešte existencia dávať zmysel, ak ničota zostáva jediným princípom jej inteligibility" (s. 238).

V danej súvislosti sa Gilson vyjadruje aj ku korešpondenčnej teórii pravdy: "Klasické vyvracanie teórie *adequatio rei et intellectus* sa jej vysmieva ako teórii o kópiách, podľa ktorých je pojem pasívnym odrazom reality" (s. 235). Gilson pripúšťa istú oprávnenosť tejto kritiky vo vzťahu k naivnému esencializmu alebo vo vzťahu k realizmu (realizmu vecí). Oprávnené však konštatuje, že táto kritika sa vôbec netýka noetiky založenej na realizme súcien (pochopených ako jednota esencie a existencie), že nepostihuje noetiku, v ktorej "poznanie esencie spočíva vo vitálnom spojení dvoch úkonov existovania" (s. 235).

V českom vydaní Gilsonovej knihy sa pripája dodatok, v ktorom autor reaguje na niektoré kritické pripomienky P. L. Régisa a P. J. Isaaka týkajúce sa interpretácie niektorých textov Tomáša Akvinského (toho, či sloveso "byť" je alebo nie je pojmom a i.).

Gilsonova kniha je vynikajúcou analýzou pojmu súcna (*ens, esse*), opierajúcou sa najmä o hlbokú znalosť stredovekej filozofie. Patri medzi tie vzácne knihy, ktoré vydajú za desiatky iných. Podstatne prispieva k ujasneniu problematiky bytia, na rozdiel od mnohých iných, ktoré ju často zahmlievajú. Aj Gilsonova analýza pojmu bytia má, pravda, svoje obmedzenia. Je vedome limitovaná biblickou charakteristikou Boha, ktorú prijíma ako dogmu, ako článok viery. Vzniká, prirodzene, otázka, či odvolávanie sa na Boha pri vysvetľovaní vzniku reálnych súcien (napríklad pri vysvetľovaní vzniku nášho vesmíru) pridáva niečo podstatné k tomuto vysvetleniu? Nestáva sa predstava "netrvajúceho aktu stvorenia" nadbytočnou hypotézou tam, kde veda preniká k pochopeniu procesov sebaurčenia, sebaorganizácie, sebareprodukcie a sebatranscendencie reálnych súcien? Nemal azda pravdu Kant, keď dôvodil, že pojem Boha nie je "fyzikálnym" pojmom, ale pojmom "etickým"? Avšak nezávisle od toho, ako odpovieme na tieto a im podobné otázky, musíme uznať, že Gilsonova kniha (hoci v origináli vyšla už v roku 1961) je významným prínosom k našej súčasnej diskusii o povahe bytia, o tzv. konci ontológie, o esenciálnej a antiesenciálnej, substančnej a nesubstančnej ontológii a noetike.

Václav Černík

V. ČERNÍK - J. VICENÍK - E. VIŠŇOVSKÝ: Historické typy racionality.

Bratislava, Iris 1997.

Fakt, že frekvencia úvah o našej *rozumnosti*, o úlohách a spôsoboch práce *rozumu*, o mieste a význame *ne-rozumu* v stratégii ľudského konania, jednoducho o *racionalite* či *i-racionalite* ako sprievodných znakov ľudského činu narastá, vyvoláva mnohé otázky. Prečo práve teraz, prečo tak intenzívne, prečo nielen vo filozofii, psychológii, ale v *duchovedách* vôbec, v literatúre, v rôznych formách umeleckých prejavov? A prečo naozaj významnou (explikačne rámcujúcou) súčasťou genealógie ideí, resp. idiografie civilizačného, kultúrneho či duchovného vývinu (tzv. *North Atlantic Culture*) je úsilie o prehlbovanie optiky videnia prostredníctvom analýzy ľudskej *rozumnosti*? A v akých paradigmatických podobách, typologických odlišnostiach či vývinových stupňoch sa ľudská *rozumnosť* (a *nerozumnosť* ako jej vždy prítomný sprievodca) v dejinách ľudských činov vyskytovala?

Odpovede na tieto a ďalšie podobné otázky nie sú ľahké ani jednoznačné a ešte ich len hľadáme. Azda bol naozaj potrebný určitý *historický čas*, určitý nevyhnutný odstup, aby sa prejavili dôsledky pôvodných civilizačných vkladov, aby *vyplavili* na povrch hlbšie či menej hlbšie skryté alienačné dispozície v podobe postupného konštituovania kultúrno-civilizačnej situácie, ktorú dnes zažívame a ktorej, žiaľ, sme v istom zmysle nútení *čeliť*.

Uvedomujeme si, že ak chceme (a to naozaj chceme) pochopiť, čo sa udialo v novovekej trajektórii ľudskej skutočnosti, musíme sa hlboko ponoriť k prameňom, zdrojom. počiatkom, k raným štádiám formovania *západnej duchovnosti*, k *arche-*